

Секція: Філологія

Латигіна Алла Григорівна

*доцент, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна*

Латигіна Наталія Анатоліївна

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри іноземної філології та перекладу
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна*

ВИТОКИ ТА ІНТЕГРАТИВНИЙ ХАРАКТЕР КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Когнітивна лінгвістика є поліпарадигмальною наукою: вона успадкувала досягнення багатьох наукових парадигм, зокрема філософських, психологічних, мовознавчих. Не випадково термін «когнітивні науки» розглядається як парасольковий [1, с. 35]. Філософська, психологічна, лінгвістична проблематика зв'язку між мовою та мисленням набула особистого ракурсу в когнітивній лінгвістиці, для якої найважливішими стали питання мовної репрезентації знань, дослідження мовних процедур оперування такими знаннями тощо.

Зазвичай, виокремлюють декілька джерельних баз когнітивної лінгвістики. Насамперед, це американська когнітивістика, яка керувалася суто прагматичними цілями: а саме, створенням систем комп'ютерної обробки інформації та її кодів, здатних фіксувати будь-які відомості, що допоможуть людині у швидкісному аналізі набутих знань та досвіду. Позитивною рисою американської когнітивістики вчені вважають її

«методологічну технологічність», пов'язану з прагненням структурувати певним способом омовлену інформацію, в результаті чого було створено перші алгоритми застосування таких структур на матеріалі англійської мови [2, с. 12]. Аналогія комп'ютерних програм із роботою людської свідомості визначає коло наук, які займаються відповідними проблемами: найперше, це – психологія, логіка, теорія інформації, математика, кібернетика, лінгвістика, яка має справу з обробкою інформації, де мова виступає основною системою кодування повідомлень. Ідея ототожнення людини і машини набуває широкого розмаху в середині ХХ ст. у зв'язку з розробкою штучного інтелекту. Прорив у кібернетиці (Н. Вінер, Дж. Нейман), математичній теорії інформації (К. Шенон, У. Увівер) також сприяє розвитку когнітології.

Значний вплив на розвиток когнітивної лінгвістики мала когнітивна психологія, об'єктом вивчення якої є пізнавальні процеси мислення. Розширення об'єкта дослідження когнітивної психології, пов'язаного з психологією мовлення, стало причиною міждисциплінарного об'єднання лінгвістики та психології когнітивних процесів. Перший центр когнітивних досліджень було організовано у Принстонському університеті в 1960 р. психологами Дж. Міллером і Дж. Брунером. Науковці намагалися знайти відповіді на глобальні питання: яким чином фіксуються і транслуються знання в головному мозку? Які пізнавальні механізми керують мисленням? Що формує ментальність? Як свідомість отримує, переробляє та використовує інформацію?

Базовою філософською концепцією лінгвокогнітологів є теорія В. фон Гумбольдта, у відповідності до якої мова не тільки відображає національний характер своїх носіїв, а й формує його (мова є «орган, що утворює думку») [3, с. 68]. Фундаментальні положення праці В. Гумбольдта «Про відмінність будови людських мов і її вплив на духовний розвиток людства» важливі для розуміння ролі конкретної мови у формуванні ментальності народу. У

роздумах автора праці мова постає як творчий процес, що виражає «дух народу» та за допомогою якого акумулюється і транслюється культурна інформація від покоління до покоління.

Гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра – Уорфа як продовження ідей В. фон Гумбольдта уможливила поширення думок про мовну специфіку категоризації й концептуалізації дійсності в різних культурах, що послуговуються конкретними мовами. На цій концепції ґрунтуються теорії когнітивної граматики, зокрема теорія когнітивної (просторової) граматики Р. Ленекера, що залишається дотепер однією з базових теорій когнітивної лінгвістики. Просторова граматика визначається як система стандартних моделей для створення складних символічних структур. У семантиці лексичних одиниць важливою є прототипова модель. Синтаксичні явища пояснюються семантикою предикатів та їхньою дистрибуцією. Способи структурування й символізації концептуального змісту за допомогою образно-семантичних моделей описуються на різних рівнях граматичної системи конкретної мови. Образну схему Р. Лангакер розуміє як здібність по-різному структурувати та тлумачити зміст однієї і тієї ж когнітивної області.

В основу ідей когнітивної лінгвістики покладено теорії генеративної граматики та генеративної семантики. Моделювання мислення за допомогою мови – основна ідея Н. Хомського, теоретична база якої – картезіанська філософія. Положення теорії генеративної граматики, що використовуються сучасними лінгвокогнітологами, є наступні: 1) повинно здійснюватися дослідження не мови взагалі, а конкретної мови; 2) знання (з дитинства) конкретної мови з метою правильної побудови речення – основа пізнавального процесу; 3) врахування творчого аспекту вживання мови; 4) поверхневі структури експліцитно та формалізовано виражають знання; 5) синтаксичні структури породжуються на основі ядерного речення [4, с. 91].

Диференціація різних структур знань, визначення загальних

принципів їхнього збереження, формування й обробки, виявлення ролі мови (а саме значення мовних одиниць) у їхній репрезентації, розумінні та інтерпретації становить предмет когнітивної семантики. Зарубіжними представниками когнітивного підходу в семантиці є К. Бругман, Р. Лангакер, Р. Джекендофф, Л. Талмі, Дж. Тейлор. Основні школи когнітивної лінгвістики США, Західної та Східної Європи широко використовують ідеї фреймової семантики і конструкційної граматики Ч. Філлмора, П. Кея, У. Крофта, а також теорії концептуальної метафори Дж.Лакоффа і М.Джонсона, концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє і М. Тернера, перспектив Р. МакЛорі, прототипів Е. Рош, семантичних примітивів А. Вежбицької, іконізму Дж. Хаймана.

На думку О.О. Селіванової, сучасна когнітивна семантика керується такими основними положеннями: «1) семантика природних мов є конвенційним результатом категоризації й концептуалізації світу представниками певного етносу та культури й відображає досвід, знання, відчуття людини...; 2) генератором значень висловлень є людина як носій когніції...; 3) той самий факт дійсності може отримати різні семантичні відповідники як в одній мові, так і в різних...; 4) висловлення, породжені з однієї глибинної синтаксичної структури, можуть бути семантично не відповідними...; 5) значення має концептуальну природу та ґрунтується на прототипній категорії...; 6) опис семантичної структури здійснюється шляхом її представлення як мережі значень, пов'язаних на підставі специфікації й розширення (метафоричного перенесення); 7) механізм метафори має когнітивне підґрунтя і є використанням знаків однієї предметної сфери на позначення іншої...» [5, с. 239-240].

Таким чином, інтегративність когнітивної лінгвістики є беззаперечною.

Література

1. Іващенко В.Л. Семантика ментальності концепту. *Мовознавство*. 2018. №1. С. 25-37.
2. Коч Н.В. Когнітивна лінгвістика. Миколаїв, 2021. 132 с.
3. Croft W., Cruse D.A. *Cognitive linguistics* . Cambridge, 2020. 356 p.
4. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ, 2018. 284 с.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2010. 844 с.